

Levealderen i Jylland og på Fyn

Af *Svend Frederiksen*

Det var hverken planlagt eller forudset, at jeg kom til at beskæftige mig med menneskers levealder i forskellige egne af Danmark – jeg ligesom snublede ind i emnet.

Under udarbejdelse af mit hjemsogets historie (»Aasum«, udgivet af »Historisk Samfund for Fyns Stift«, 1968) studerede jeg over den ringe almisse, fattiglemmerne fik forhen – både kvantitativt og kvalitativt. Et sted i fattigprotokollen for Seden-Aasum skrev præsten: »De leverede varer er så ringe, at de end ikke kan sættes for tjenestefolk«. Disse kunne ellers nok efter datidig opfattelse nøjes med ringere kost end andre. Ved en nordfynsk mejerigeneralforsamling, hvor man ivrigt diskuterede, hvorvidt centrifugeret skummetmælk kunne bruges til menneskeføde, var der en herregårdsforpagter, der udtrykte sit syn på sagen på følgende måde: »Til store svin og tjenestefolk er den god nok, men til smågrise og herskab, dér dur den – så bandede han tykt – ikke!«

En almisseleverandør fik hele sit livs tid vednavnet »Per Ormeflæsk«, så det har nok ikke været særlig gode varer, han har leveret. Om selve tildelingens mængde skal en af fattigforstanderne have sagt: »Fødes skal de, men fedes skal de fanden støse mig ikke«.

Disse almisselemmer med knap og ringe kost, de måtte da få et kort liv og en tidlig død, tænkte jeg uvilkårligt. Jeg var dog ikke helt sikker på, at mine tanker var rigtige, så jeg tog mig for at udskrive folks dødsalder fra kirkebøgerne i fjorten fynske sogne. Jeg medtog kun folk, der var døde efter at være fyldt 60 år. Før dette tidspunkt var folk kun undtagelsesvis under fattigforsørgelse. Resultatet blev tværtimod, hvad der var ventet: 601 almisselemmer havde en gennemsnitslevealder af 77,2 år. – 3838 »andre«

tilsvarende 72,8 år. Det vil sige ca. $4\frac{1}{2}$ år i almissemønstretnes favør. Af dette måtte vel kunne slutes: des tarveligere kost, des længere liv.

Nu var jeg blevet nysgerrig.

Hvis dette holdt stik, måtte hedeboenderne i forrige århundrede have haft et langt liv. Hvad har ikke H. P. Hansen, Herning, fortalt om hedeboendernes barske og nøjsomme livsvilkår? Grød, grød, grød og vælling.

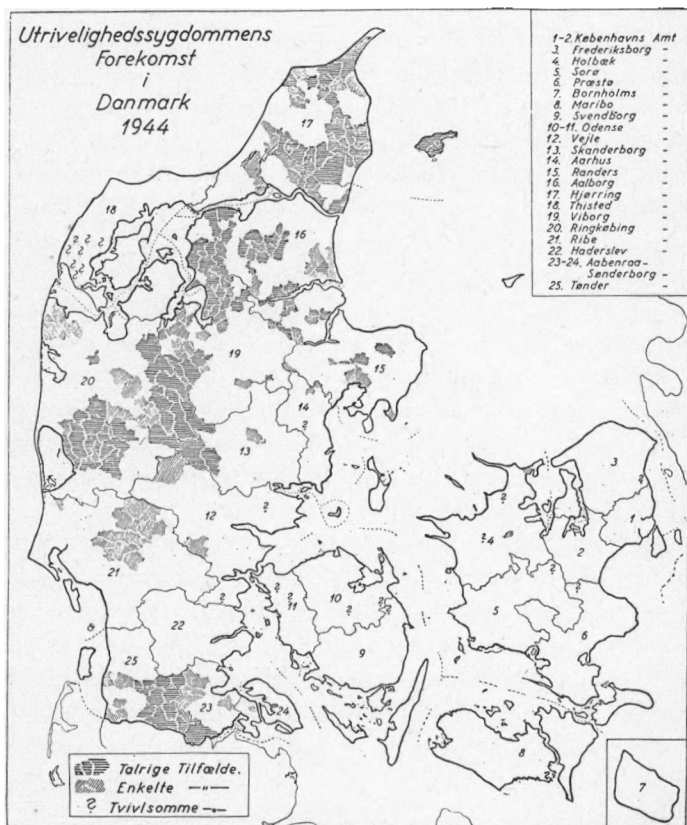
Jeg tog en tur til Viborg og bladede i kirkebøger. Resultatet af undersøgelsen blev atter tværtimod, hvad der var ventet. Fynboerne levede gennemsnitlig ca. 8 år længere end jyderne. Tilsyneladende afkræftede det ganske min første undersøgelse. Jeg var både desorienteret og en smule skuffet.

Så skete der det, at jeg i et selskab hørte en menneskedoktor og en dyrlæge flygtigt omtalte professor Bendixens afhandling om kalvedødelighed som følge af koboltmangel i foderet – særlig på de jyske hedesletter.

Jeg spidsede øre. Her var vist noget, jeg burde se lidt nærmere på. Jeg fik fat i: »Medlemsblad for Den danske Dyrlægeforening, Aargang 1945« og læste med stor interesse: »En Utrivelighedssygdom hos Kvæg, der i Aarene 1942-45 har opnået stigende Udbredelse i visse Egne af Jylland, og som synes at helbredes med smaa Doser Kobolt«. (H. C. Bendixen og J. G. A. Pedersen).

Det med at drøvtyggere, der udelukkende må nøjes med foder, der vokser på visse mineralstoffattige jorder, bliver syge, er ikke noget særligt dansk fænomen. Sygdommen er beskrevet både i Australien, Amerika og England. Særlig australske forskere har gjort et banebrydende arbejde. Det er også dem, der har påvist, at et meget lille tilskud af kobolt – 1 milligram daglig pr. dyr – kunne helbrede sygdommen. Og, hvad der i og for sig er lige så interessant, de opdagede, at syge dyr, der flyttedes på »sund jord«, omgående blev raske.

I Bendixens afhandling fortælles, at der var jyske ejendomme, hvor der ikke kunne opføres ungvæg. I øvrigt refereres udfaldet af mange velkontrollerede og heldige koboltkure. Og der vises billeder af jammerligt udseende kalve som et troværdigt eksempel på, hvor alvorligt sygdommen kunne tage fat. Endelig ledsages afhandlingen af et jyllandskort, hvor sygdommens udbredelse er indtegnet på grundlag af indberetning fra de praktiserende dyrlæger (Kort I). Sygdommen er i Danmark ikke konstateret uden

De skravrede Områder paa Kortet angiver de Lokaltæter, hvor Sygdommen ifølge de indberettende Dyrlæger er paavist

for Jylland. Dens danske navn »Vosk« er af jysk oprindelse.

Ved at se kalvesygdomskortet dukkede uvilkårligt et andet kort op i min erindring – et kort udarbejdet af jyske planteavlskonsulenter for at vise magnesiummanglens udbredelse i Jylland på grundlag af symptomer i kål- og bederoer 1962. Begge kort har de sorte pletter nogenlunde de samme steder, og netop her boede i forrige århundrede den befolkning, der havde den lave gennemsnitslevealder. Ganske vist samstemmer de forskellige forskere i, at svin og heste ikke reagerede på koboltmangel, men måske var mennesker ikke helt uberørt.

Vest på i Jylland – strandsognene ved Vesterhavet – var der ifølge kalvesygdomskortet ikke konstateret koboltmangel, men der foresvævede mig noget om, at rent agrarisk kunne vesteregnet være lige så barsk som hedeegnene. – Trap skriver om Ho sogn, at det er det sted i Danmark, hvor vi kommer nærmest begrebet ørken. Levemåden kendte jeg fra et vinterhalvår under første verdenskrig; den var nøjsom. Særlig husker jeg den tørrede baksuld. Mon ikke det var et forsøg værd at sammenligne levealderen for beboerne på disse to lokaliteter?

Enden på mine overvejelser blev, at jeg tog på vinterferie til arkiverne i Åbenrå og Viborg. Resultatet ses af hosstående fire tabeller: I, II, III og IV.

Forinden nogen finder på at stille sig selv eller mig spørgsmålet: »Hvorfor er mændene ikke med i tabellerne?«, vil jeg give forklaringen: Fra vesterhavssognene forsvandt en forholdsvis stor part af mændene i ung alder på havet: Rømø (1853-90) 65 mand af 289, gennemsnitsalder 27 år. Mandø (1844-91) 18 mand af 81, gennemsnitsalder 28 år. Sønderho (1853-91) 81 mand af 244, gennemsnitsalder 30 år. Dette forhold ville aldeles forrykke beregningerne for disse sogne. Derfor er mændene udeladt.

Og så må i øvrigt tabellerne selv fortælle.

Mest bemærkelsesværdigt er det nok, at de levede så længe i strandsognene – ja, levede længst – næsten 10 år længere end hedeboenderne og halvandet år længere end fynboerne.

Der vil være grund til at bemærke forholdene på Læsø. Ifølge kort I skulle Læsø være det sorteste sorte land i henseende til kalvedødelighed, hvorfor det ville være rimeligt at vente, at de havde en levealder som hedeboenderne, men i stedet ligger de på højde med fynboerne.

Hvad er det nu for en uorden?

Her må nok øens særlige ernæringsforhold i gamle dage tages med i betragtning. Da øens præst i 1755 indberettede til Thurah, fortalte han, at beboerne levede af tørfisk og vand. Oplysningen skal nok ikke tages helt bogstavelig, men noget om snakken var der vist. I hvert fald understreger distriktslæge C. Rasmussen i sin indberetning til Nationalmuseet 1858, hvilken afgørende rolle fisk – fersk, saltet, tørret eller røget – havde i befolkningens ernæring. En senere forfatter fortæller om, hvorledes læsøhyrdedrenge havde en pindtør hornfisk og et stykke tørt brød med på deres vogterfærd. Med en skarp kniv blev fisken med skråsnit skåret i tynde skiver – tvært gennem både skind og ben. Og sådan foregik måltidet – hveranden bid tørfisk – hveranden bid tørt brød.

Heraf vil forstås, at læsøboerne ikke var så afhængige af øens mineralstofmangel, som deres kalve var det. De fik deres meste føde fra havet.

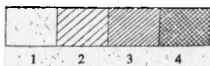
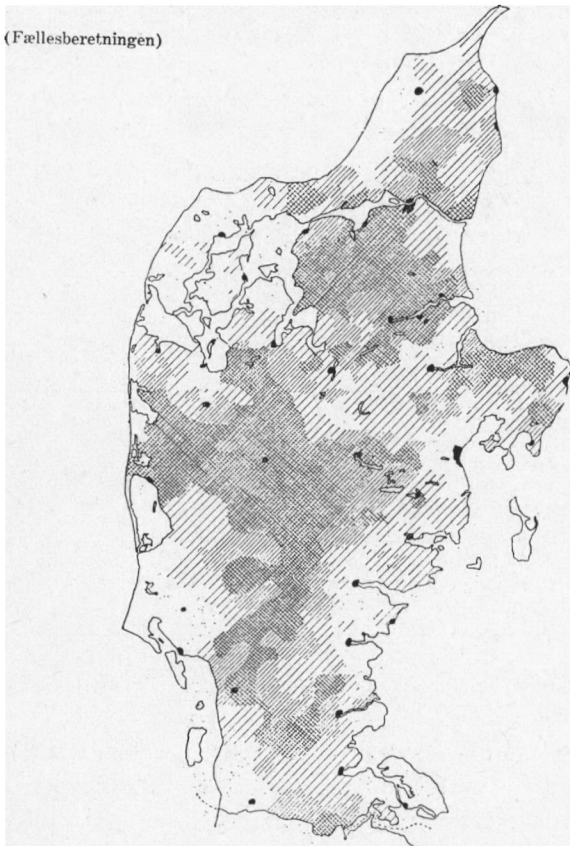
Måske er dette forhold også forklaringen på vestkystfolkenes lange levealder?

Et synes i hvert fald disse undersøgelser at tyde på: rigtig kost forlænger livet.

Men mon ikke også selve den isolerede øtilværelse virker livsforlængende? 50,1 års gennemsnitsalder på Rømø og Mandø mod 40,1 år i gennemsnit af de øvrige otte vestkystsogne leder tanken i den retning.

Magnesiummangelens udbredelse i Jylland, kortlagt på grundlag af mangelsymptomer i kålroer og bederoer 1962.

(Fællesberetningen)

1. Ingen eller svagt udbredt magnesiummangel. 3. Ret stærkt udbredt magnesiummangel.
 2. Ret svagt udbredt magnesiummangel. 4. Stærkt udbredt magnesiummangel.

Ved en gennemgang af kirkebøgerne fra Strynø, Avernakø, Drejø og Lyø konstateredes en gennemsnitslevealder på 43,3 år mod de femten fynske landsognes 41,2. Altså ganske den samme tendens som ved Vesterhavet.

Men er isolation noget prisværdigt, så må koncentration vel være det modsatte. En række tal fra Jylland og Fyn synes også at bekræfte det:

Tabel V.

*Gennemsnitslevealder for kvinder i perioden 1850-90
forskellige steder i Jylland og på Fyn*

	Ar
595 døde. Rømø og Mandø	50,1
539 - Strynø, Avernakø, Drejø og Lyø	43,3
949 - Læsø	41,5
4477 - 15 fynske landsogne	41,2
2244 - 8 jyske vestkystsogne	40,1
817 - Bogense	37,3
1049 - Kerteminde	37,2
3337 - 13 jyske hedesogne	32,9
8704 - Odense	30,9

Alene hedeboenderne er genstridige og vil ikke rigtig passe ind i billedet.

Et synes min bladen i gamle kirkebøger at vise: Det har en vis betydning for levealderen, hvor og hvordan der leves.

Men at det og det er det helt rigtige. Og det og det fuldstændig forkert, skal jeg vel vogte mig for at sige.

Jeg vil nøjes med at slutte med prins Hamlet: (Shakespeare »Hamlet«, 1. akt, 5. scene): »Der er mere mellem himmel og jord, Horatio! end jer visdom drømmer om!«

Tabel I.

Fyn. – Kvinder ca. 1850-90

Sogn:	Antal døde	Gennemsnits- dødsalder. År
Allesø	209	35,8
Asperup	686	41,2
Ejlby	105	49,2
Føns	208	43,6
Hjadstrup	213	39,7
Husby	320	42,4
Højby	209	44,4
Lunde	155	38,1
Melby	116	39,5
Ore	284	42,6
Skovby	423	41,5
Udby	168	43,9
Ørslev	125	43,6
Lumby	1115	41,0
Aasum	141	38,9
Alle sogne	4477	41,2

Tabel II.

Jylland, hedesogne. – Kvinder ca. 1850-90

Sogn:	Antal døde	Gennemsnits- dødsalder. År
Arnborg	166	34,3
Assing	153	31,6
Bording	144	29,4
Dejbjerg	258	41,9
Frederiks	226	32,3
Lysgård	148	32,2
Rind	238	31,5
Sunds	179	34,5
Snebjerg	474	30,8
Torning	544	32,1
Tvis	235	36,8
Vinderslev	409	29,1
Vium	163	34,4
Alle sogne	3337	32,9

Tabel III.

Jylland, strandsogne. – Kvinder ca. 1850-90

Sogn:	Antal døde	Gennemsnitsdødsalder. År
Daler	231	39,3
Rømø	475	50,0
Tim	298	39,2
Vedersø	225	40,7
Ho	189	38,9
Fjaltring	199	44,4
Mandø	120	50,2
Sønderho	387	43,9
Harboøre	608	39,7
Trans	107	45,9
Alle sogne	2839	42,7

Tabel IV.

Kvinder ca. 1850-90

	Antal døde i alt.	Gennemsnitsdødsalder.	Procent døde under 1 år.	Procent døde over 60 år.
15 fynske sogne	4477	41,2	20,1	39,9
13 jyske hedesogne	3337	32,9	26,9	29,6
10 jyske strandsogne	2839	42,7	18,7	42,1
Læsø	949	41,5	25,8	41,2

Svend Frederiksen, rentier, »Hvenekilde«, 5310 Seden. Fra 1929 til 1972 ejer af gården »Lundsgård«, Åsum sogn, Odense amt, hvor han fødtes 8. februar 1897.

»Reglerne for 52 gamle Spil«, Pios forlag 1919. »Åsum, træk af sognets historie«, udgivet af »Historisk Samfund for Fyns Stift« 1968. Artikler i »Fynsk Hjemstavn«, »Fynske Arbøger«, »Vestfynsk Hjemstavn«, »Ugeskrift for Læger«, »Landet«, samt kronikker i flere aviser, hovedsagelig »Fyns Tidende«.